

ПРОЯВИ ТЕРОРИЗМУ ТА СЕПАРАТИЗМУ НА СХОДІ УКРАЇНИ: АНАЛІЗ ОСНОВНИХ ПРИЧИН

Крах режиму В. Януковича та усунення його від влади означали, що нові очільники держави можуть відновити курс на європейську і євроатлантичну інтеграцію. Відчувши можливість втрати контролю над Україною, В. Путін вдався до збройної агресії, наслідком якої стало відторгнення Криму від України і збурення ситуації на її Південному Сході шляхом активізації терористичних та сепаратистських рухів, поширення хвилі дестабілізації ситуації, насамперед, на території Донбасу, захоплення російськими бойовиками адміністративних будівель в населених пунктах Донецької та Луганської областей, утворення квазідержав Донецької Народної Республіки та Луганської Народної Республіки.

Починаючи сплановану агресію проти України, керівництво Росії знало про слабкість її силових структур, злочинне недофінансування її Збройних сил за президентства Л. Кучми і В. Ющенка, руйнацію всього сектору національної безпеки, судової та правоохоронної систем у часи режиму В. Януковича. Деградація армії та флоту, зовнішньої розвідки і контррозвідки, Служби безпеки, Ради національної безпеки і оборони відбувалася, врешті-решт, не без участі спецслужб Росії, представники якої були інфільтровані в структури державного управління України всіх рівнів [1, с. 6–9]. Президент Центру глобалістики «Стратегія ХХІ» М. Гончар, який є одним з небагатьох фахових українських експертів, зазначає, що «Кремль змушував українську владу ухвалювати рішення, які суперечать національним інтересам України, але відповідають геополітичним візіям РФ. Харківські угоди, незрозумілі московські угоди грудня минулого року – яскраві приклади» [2, с. 40].

Метою наукової статті є аналіз основних причин проявів тероризму та сепаратизму в Донецькій та Луганській областях.

У радянські часи Донбас був одним із індустріальних регіонів СРСР, нічим помітно не вирізнявся, цілком задовольняючись комуністичною міфологією про «індустріальне серце радянської України», про шахтарів, яких вважали «гвардією робітничого класу», про «трудоий Донбас» тощо.

Наприкінці 80-х – на початку 90-х років минулого століття шахтарі Донбасу брали активну участь у страйковому русі. Результатом шахтарських акцій протесту став Закон «Про економічну самостійність УРСР», ухвалений Верховною Радою 3 серпня 1989 року. Гірники підтримали й проголошення незалежності України 24 серпня 1991 року. Проте глибока криза у вугільній галузі, проблеми і труднощі перехідного періоду становлення економіки нашої держави зробили Донбас осередком нестабільності. Продовжувала зростати кількість виступів шахтарів проти влади офіційного Києва. Так, у 1998 році краснодонський шахтар О. Міхалевич, якому два з половиною роки не виплачували зарплату, здійснив акт самоспалення, того ж самого року співробітники «Беркуту» жорстоко побили страйкуючих гірників у Луганську [3, с. 30]. Такі кроки влади змусили страйкарів висувати поряд з економічними й політичні вимоги, зокрема необхідність тісного союзу України з Росією, проголошення автономії Донбасу тощо.

З часом кількість акцій протесту на Донбасі почала зменшуватись. Причиною була реформа вугільної промисловості, наслідком якої стало закриття шахт та звільнення десятків тисяч гірників. Донецький журналіст Д. Казанський зазначає, що економічна криза наприкінці 90-х років та її наслідки «...деморалізували населення, призвели до того, що найменший перепочинок у нескінченному страйковому марафоні люди сприймали як велике благо» [3, с. 30–31]. Ніби підсумовуючи, політолог А. Струтинський наголошує: «Шахтарський рух 1990-х уцух, бо соціальна структура місцевого населення суттєво змінилися <...> Згадаймо, що ситуація колапсу радянської системи викинула одночасно всіх працездатних громадян на смітник. Тому відчай надав гірникам певної сили. До того ж це були робітники державних шахт, які зупинилися, і їм перестали видавати зарплату, тому вони приходили вимагати

чесно зароблені гроші. Коли ж ті шахти викупили приватні власники, у людей нарешті з'явилася робота і хоч якісь кошти» [4, с. 29].

Отже, частина гірників змінила професію, друга частина – пішла у вугільний бізнес, відкривши нелегальні шахти й вугільні склади, третя – у кримінальні структури, четверта – пішла працювати у копанки, забувши про страйки і протести. Таким чином, монолітність шахтарського руху без потужного об'єднавчого чинника, яким виступала галузева солідарність, була знищена. Але неподільно продовжувала панувати в їхній свідомості радянська ментальність.

Протестний рух на Донбасі став зростати на початку 2013 року як наслідок короткозорої політики олігархічного капіталу, який ввів майже драконівські заходи для поліпшення трудової дисципліни, вигадує будь-які підстави для максимального зменшення кількості робочої сили. Фактично діє правило: хочеш заробляти – відмовся від своїх соціальних прав. І в містах, де, окрім шахти чи заводу, інших підприємств немає, у людей просто відсутній вибір. Політолог К. Скоркін (Луганськ) вважає, що активність робітників у боротьбі за свої права на Донбасі низька. Водночас, традиційні форми самоорганізації працюючих на кшталт профспілок повністю контролюють чи власники підприємств, чи держава. Ідея самоорганізації населення дискредитована. Триває «активний процес капіталізації соціального протесту, тобто олігархи підминають під себе <...> будь-яку низову активність або самі інспірують її у своїх цілях» [4, с. 30]. До цього потрібно додати, що процес урбанізації не був доведений на Донеччині до логічного завершення і це, без сумніву, теж заважало самоорганізації населення.

Впливають на сьогоднішню ситуацію на Донбасі й особливості формування місцевої еліти. До кінця 90-х років минулого століття більш ніж половину управлінських посад обіймали представники старої партійної номенклатури, вихованої у вищих партійних школах КПРС, згодом до них долучилися представники так званого «червоного директорату», нові власники шахт і підприємств. Нова «донбаська еліта» була переважно технократичною й орієнтованою на Росію, до того ж вона швидко криміналізувалася. За

радянських часів Донбас був регіоном, на підприємствах якого могли працевлаштуватися колишні злочинці. За неофіційною радянською статистикою кожен п'ятий мешканець краю пройшов через радянську пенітенціарну систему [5, с. 29].

Зрозуміло, що з часом «донбаська еліта» змушена була вступити в боротьбу з іншими територіальними елітами за контроль над офіційним Києвом. Головними конкурентами стали дніпропетровські еліти, «які краще за своїх донецьких опонентів розуміли загальнонаціональний контекст і досить швидко почали розмовляти мовою всеукраїнських категорій...» [6, с. 15]. На думку І. Лосева, українського філософа, це пояснюється тим, що на відміну від Дніпропетровщини з її козацьким минулим, ідентифікацією себе з Наддніпрянською Україною Донбас подібних асоціацій не мав, тому ідеологічний вакуум було вирішено заповнити радянськими цінностями, які були знайомими і зрозумілими для більшості населення шахтарського краю, відсутнє було бажання створювати щось принципово нове й креативне та й суспільний попит був відсутній. Саме з цих причин представники нинішніх «донбаських еліт» завжди сприймали українську національну ідентичність як ворожу для себе. До речі, за результатами останнього перепису населення, українську мову як рідну на Донеччині вказали 24,1% респондентів, а в Краснолиманському, Слов'янському, Олександрівському, Добропільському та Артемівському – відповідно 82,18%, 83,19%, 89,51%, 88,61%, 72,22% [7, с. 32]. Це пояснює, чому саме Північний Донбас є осередком української ідентичності, має мовно-культурну та електоральну специфіку на тлі решти регіону. Офіційний Київ повинен був вже давно вести роботу з національно-демократичними силами цього краю. Донецький історик В. Красноп'ятов зазначає: «Північні території Донеччини – це велика концентрація виробництва, яке потребує висококваліфікованих кадрів <...> Висока кваліфікація розвиває критичне мислення, зокрема в площині політичних поглядів» [7, с. 33].

Опинившись на вищих державних посадах, «донбаські еліти» змушені були для обґрунтування свого права на необмежену владу шукати альтернативний концепт ідентичності. Як результат, членами однопартійцями

В. Януковича була розроблена концепція «правильних українців» на протидію «українцям неправильним», тобто «націоналістам», «фашистам», «бандерівцям», які розмовляють українською мовою, стають на її захист, виступають проти влади регіоналів тощо [8, с. 14–17]. Для «донецьких» така неорадянська псевдоідентичність стала органічною, проте вона не здатна виконувати роль ідеологічного опертя для протидії російській геополітичній та економічній експансії, адже для них Україна є частиною «Русского мира», хоча й з певними місцевими особливостями. Вони сприймають Україну не як самодостатню країну з власними традиціями і культурою, а як певний етнографічний регіон Росії.

Нинішня нестабільність на Сході України перетворила, наприклад, Луганську область на кримінальний анклав, у якому не діє офіційна влада. Будівлю ОДА захопили сепаратисти та бойовики, чиновники не можуть нормально працювати, посада голови ОДА вельми умовна, облрада та мерія Луганська плывуть за течією сепаратистського руху, силовий блок деморалізований та схильний до зради [9, с. 34–35]. Увесь цей владний вакуум заповнили різноманітні самопроголошені керівники. Наприклад, «народним губернатором» та командувачем «Південно-Східної армії» став В. Болотов, колишній військовий. На півдні Луганщини, де розташовані підприємства Р. Ахметова, очільником сепаратистського руху став О. Мозговий, колишній гастербайтер з Росії, який не визнає влади В. Болотова. В Антрацитівському районі власну республіку вирішив створити місцевий голова райдержадміністрації, який запросив на допомогу «казаків» із Дону. В Луганську ще діє Народна рада Луганщини, яку очолює А. Андреев, яка визнала владу В. Болотова та спонукала мерів міст області до проведення референдуму про проголошення Луганської Народної Республіки.

Луганський істеблішмент зазвичай асоціюють з лідером фракції Партії регіонів у Верховній Раді О. Єфремовим, в руках якого великі важелі впливу на політичну ситуацію в цьому регіоні. Він сформував за багато років власну вертикаль влади, його волі підконтрольна облрада, у якій більшість має Партія регіонів, без його потурання неможливі б були будь-які виступи й заворушення

в Луганську та області [10, с. 14–15]. Окрім О. Єфремова, кураторами дій сепаратистів в цьому регіоні є також народні депутати О. Царьов, С. Горохов, В. Струк.

Наразі на Луганщині оборону від дій сепаратистів, терористів, бойовиків із Росії тримає лише північна частина області, де переважає українська ідентичність населення, де місцева влада, загони самооборони дають відсіч спробам бойовиків та сепаратистів встановлювати свої порядки.

Слід наголосити, що «донбаським елітам» за фактичної ізоляції краю та збереження у населення радянських цінностей та світосприйняття вдалося сформуванню в свідомості більшості населення цього регіону ідеї територіального патріотизму, тобто протиставлення себе решті держави, не уникаючи конфронтації та протистояння. Вони не зрозуміли, що територіальний патріотизм має тільки два варіанти розвитку: або сприйняття елітою та населенням загальнонаціональних цінностей і розуміння себе складовою народу України, сповідування патріотизму, або деградація до форм сепаратизму й трайбалізму. Донецький територіальний патріотизм, на жаль, обрав другий напрям розвитку, протиставивши себе решті держави, не уникаючи конфронтацій і підтримуючи сепаратистські дії.

Отже, в свідомості населення Донбасу продовжує жити чимало міфологем, що мають безпосередній вплив на формування їхньої поведінки та світосприйняття, за допомогою яких «донбаські еліти» планують зберігати контроль над регіоном. Одна з них про можливість окупації Донбасу «бандерівськими бандами» 27 січня 2014 року викликала шалений переляк у місцевого населення, яке почало готуватися до опору «бандерівській лавині», швидко споруджували барикади на вулицях Донецька, під'їхали автобуси з шахтарями, які оточили будівлю ОДА й взяли її під свою охорону, але «бандерівці» так й не приїхали. Проте наступного дня у місцевих ЗМІ з'явилася інформація про мужність місцевої міліції, яка не пропустила автобуси із Західної України на територію області. Ця історія продемонструвала, що населення цього регіону дійсно живе міфами.

Існує ще один міф про те, що «Донбас годує всю Україну», про це говорять з найвищих держаних трибун, це повторюють представники регіональної та місцевої влади, засоби масової інформації. Український філософ І. Лосєв вважає, що названий міф є виявом донбаського територіального патріотизму, гаслом якого є твердження: мешканці Донбасу – трудівники, решта – нероби й паразити [6, с. 15–16]. Навіть на вулицях регіону можна почути, що містами-паразитами є Чернівці, Івано-Франківськ, Черкаси, Чернігів, а головний паразит – це Київ. При цьому забувають, а часом й не знають, бо не хочуть знати, що стара, нереформована, технологічно відстала промисловість Донбасу є великим тягарем для України. В основі цього міфу ізольовано розглядається тільки стаття бюджетних витрат – дотації вирівнювання, інакше кажучи, дотації на апарат місцевих органів влади, соціальні видатки, гуманітарну сферу. Дійсно, західні регіони порівняно зі східними і центральними отримують більшу дотацію, хоча розміри її, наприклад, у Галичині цілком співмірні з їхнім внеском у державний бюджет. Так, у 2012 році звітти до бюджету надійшло 8,4 млрд грн, а дотацій вирівнювання було отримано 7,9 млрд грн. Для Донбасу ці цифри становили відповідно 21 млрд грн і 4,6 млрд грн. Проте дотація вирівнювання є лише одним із трансфертів. Загалом, за даними парламентського Комітету з питань бюджету, Донбас отримав з бюджету дотацій, субсидій, субвенцій у 2012 році на суму 16,2 млрд грн [11, с. 38], а в 2013 році – 19,83 млрд грн [12, с. 8]. Таким чином, спекуляції попередньої влади на тому, що «Донбас годує всю Україну» не відповідають реаліям. Насправді цей регіон не лише не дотує решту областей, а лягає тягарем за сумами виплачених дотацій на державний бюджет України. Олігархічно-люмпенська модель економіки, створена на Донбасі, виявилася неефективною, перетворила регіон на депресивну територію, відгороджену в ідеологічному, інформаційному та культурному плані від решти України.

Колись такі депресивні регіони мала й Велика Британія. За прем'єрства М. Тетчер вдалося, жорстко придушивши опір населення, докорінно змінити ситуацію в них і визначити напрямки їх подальшого реформування. Регіональна ж влада Донбасу приховувала та й приховує сьогодні правду, весь

час навіює жителям регіону думку, що вони перевершують своїми моральними і ментальними якостями всіх інших громадян України. Ось що казав землякам Йосиф Кобзон: «Що таке Донбас, знає весь світ... Багато хто тут говорить, що він зайняв усі ключові позиції в Україні <...> Над нами Всевишній побудував якусь таку ауру й оберігає нас, розповідає про те, що вихідці з Донбасу – це обраний народ. Досі говорили, що обраний народ в Ізраїлі. А я кажу, що обраний народ на Донбасі» [6, с. 16].

Ще один міф про утиски російської мови на Донбасі теж не знайшов підтвердження. Соціологічні дослідження, проведені Київським міжнародним інститутом соціології на замовлення редакції щотижневика «Дзеркало тижня» 10–15 квітня поточного року показали, що 57,2% респондентів у Донецькій області та 60,8% в Луганській – заперечують наявність будь-яких утисків прав російськомовних громадян. Мешканців Донбасу більше сьогодні хвилюють питання можливості розв'язання громадянської війни (Донецька область – 55,9%, Луганська – 51,9%), прояви бандитизму в країні (Донецька область – 51,5%, Луганська – 29,8%), непокоїть можливість кризи української економіки (Донецька область – 44,3%, Луганська – 42,7%), очікують на можливу не виплату пенсій та зарплат (Донецька область – 32,4%, Луганська – 28%), очікують роззброєння та розпуску радикальних формувань, які діють поза законом (Донецька область – 46,5%, Луганська – 33,5%), визначення чіткої перспективи економічного розвитку регіону (Донецька область – 24,8%, Луганська – 36,0%). До речі, противників ідеї відокремлення свого регіону та приєднання до Росії в Донецькій області 52,2%, а в Луганській – 51,9%, а тих, хто виступає за приєднання України до Митного союзу, відповідно 72,5% та 64,3%. А частка осіб на Донбасі, які у випадку вторгнення військ Росії перейшли б на їхній бік або вітали їх, значно перевищує відсоток тих, хто був би готовий чинити їм збройний опір. Вражає, що 55,4% жителів Донецької області і 43,2% луганчан в цій ситуації взагалі залишаться вдома, жодного опору чинити не будуть [13, с. 1–7].

Таким чином, нинішні події на Донбасі показують, що лінія розлому в суспільстві фактично проходить не за національністю чи мовним питанням, як

того хотілося російському агресорові, а за станово-класовим поділом, тобто поділ відбувається не по лінії підтримки чи не підтримки Росії, дій терористів, бойовиків, сепаратистів, як за рівнем освіти, статків, мислення зрештою. Фактично на Донеччині та Луганщині конфлікт відбувається між середнім класом та люмпенами. Представники середнього класу, який чи не вперше заявив про себе, – це люди, які раніше ніколи не мали чітко усвідомлених проукраїнських поглядів, але більшість із них – прагматики, які прекрасно розуміють, що приєднавшись до Росії, вони втратять якщо не все, то майже все, а головне – будь-яку перспективу на майбутнє. Саме цей прошарок став основою спротиву, бере активну участь в різноманітних громадських об'єднаннях, акціях, у формуванні загонів територіальної оборони від терористів та сепаратистів.

Люмпени – це ті, яким нічого втрачати, бо вони, як правило, давно втратили роботу чи перебиваються випадковим заробітком, зловживають алкоголем, мають зв'язки з місцевим кримінальними структурами. Саме їх приваблює Росія, тому вони підтримують ідею входження Донбасу до складу Росії. Вони переважно дуже агресивні по відношенню до всього українського, схильні до протиправних дій. Їх кураторами виступають колишні військовослужбовці Росії. За статистикою тих, хто налаштований проукраїнські, і тих, хто підтримує Росію, приблизно однакова кількість (приблизно по 20%). Решта – мовчазні обивателі [14, с. 7]. До того ж, дії сепаратистів на Донбасі поступово втрачають сенс, початкові плани влаштувати масштабні безлади, насамперед, у Донецьку, спровокувати введення до регіону російських військ не справилися. Подальший перебіг подій багато в чому буде залежати від кроків офіційного Києва, зокрема наскільки ефективною буде проведення АТО проти терористів і російських бойовиків, чи буде успішно проводитися діалог між центром і Донбасом.

Література:

1. Василенко В. Агресія Росії: генеза, мета, способи протидії та правові наслідки / Володимир Василенко. // Український тиждень. – 2014. – № 12. – С. 6 – 9.

2. Шавалюк Л. Михайло Гончар: «Україна платить гігантську ціну за нерозуміння її політикумом азів економіки та безпеки» / Любомир Шавалюк. // Український тиждень. – 2014. – № 12. – С. 39 – 41.
3. Казанський Д. Чому не страйкує Донбас? / Денис Казанський. // Український тиждень. – 2013. – № 51. – С. 30 – 31.
4. Буткевич Б. Страйкове перехрестя / Богдан Буткевич. // Український тиждень. – 2013. – № 9. – С. 28 – 30.
5. Буткевич Б. Період застою: Історик-соціолог Оксана Міхеєва про те, чому мовчить донбаська інтелігенція та чого хоче тамтешній бізнес / Богдан Буткевич. // Український тиждень. – 2013. – № 51. – С. 28 – 29.
6. Лосєв І. Шахтар – чемпіон! Донбас – патріот! / Ігор Лосєв. // Український тиждень. – 2013. – № 22. – С. 14 – 17.
7. Стратієвський Є. Інший Донбас / Євген Стратієвський. // Український тиждень. – 2013. – № 9. – С. 32 – 33.
8. Сокирко О. Хто такі «українці» й чого вони хочуть / Олексій Сокирко. // Український тиждень. – 2013. – № 24. – С. 14 – 17.
9. Скоркін К. Отаманщина. На Луганщині панує безвладдя / Костянтин Скоркін. // Український тиждень. – 2014. – № 20. – С. 34 – 35.
10. Скоркін К. Луганський істеблішмент: між лояльністю та зрадою / Костянтин Скоркін. // Український тиждень. – 2014. – № 13. – С. 14 – 15.
11. Скумін А. Дотаційний Донбас / Андрій Скумін. // Український тиждень. – 2013. – № 9. – С. 38 – 39.
12. Крамар О. Ціна Донбасу / Олександр Крамар. // Український тиждень. – 2014. – № 17 – 18. – С. 6 – 9.
13. Ведерникова И., Мостовая Ю., Рахманин С. Юго-Восток: ветвь древа нашего / Инна Ведерникова, Юлия Мостовая, Сергей Рахманин. // Зеркало недели. – 2014. – 19 апреля. – С. 1 – 7.
14. Буткевич Б. Донбас. Передчуття війни / Український тиждень. – 2014. – № 16. – С. 6 – 7.

ЗАЯВКА

Лисенко Людмила Григорівна

Кандидат історичних наук, доцент кафедри філософії та суспільствознавства Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Тема доповіді:

Назва секції та підсекції: 2013 2014: рік протестів в Україні

**Тема доповіді: ПРОЯВИ ТЕРОРИЗМУ ТА СЕПАРАТИЗМУ НА СХОДІ
УКРАЇНИ: АНАЛІЗ ОСНОВНИХ ПРИЧИН**

Домашня адреса: 20300 Черкаська обл., м. Умань, зав. Мілованова, буд. 4,
кв. 1.

Тел. /04744/ 3-11-62.

Електронна адреса: politologyl@gmail.com.

ЗАЯВКА

Карасевич Анатолій Олександрович

Кандидат філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії та суспільствознавства Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

**Тема доповіді: ПРОЯВИ ТЕРОРИЗМУ ТА СЕПАРАТИЗМУ НА СХОДІ
УКРАЇНИ: АНАЛІЗ ОСНОВНИХ ПРИЧИН**

Назва секції та підсекції: 2013 – 2014: рік протестів в Україні

Тел. /04744/ 3-11-62.

Електронна адреса: politologyl@gmail.com.